

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ ЧЕСЬКО-СЛОВАЦЬКОЇ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ (1989-1992 рр.)

Переш І.Є.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Наукова стаття присвячена історико-правовому та теоретико-правовому дослідженню питань розвитку і функціонування інституту конституційного правосуддя Чесько-Словацької Федеративної республіки в процесі демократичних перетворень протягом 1989-1992 років.

Ключові слова: конституційне правосуддя, європейська модель конституційного судочинства, конституційний контроль, Конституційний Суд Чеської і Словацької Федеративної республіки.

Научная статья посвящена историко-правовому и теоретико-правовому исследованию вопросов развития и функционирования института конституционного правосудия Чешско-Словацкой Федеративной Республики в процессе демократических преобразований (1989-1992 гг.).

Ключевые слова: конституционное правосудие, европейская модель конституционного судопроизводства, конституционный контроль, Конституционный Суд Чешской и Словацкой Федеративной Республики.

Article is devoted to the historical, legal and theoretical study of development and functioning of the constitutional court of the Czech and Slovak Federal Republic in the process of democratic transformation (1989-1992).

Keywords: constitutional justice, the European model of constitutional justice, constitutional control, the Constitutional Court of the Czech and Slovak Federal Republic.

Протягом 1989 року в державах Центральної та Східної Європи пройшли демократичні революції, які заклали початок новому періоду суспільно-політичних та економічних перетворень.

Так, у листопаді 1989 року, у Чехословаччині розпочалися масові відкриті антиурядові виступи після того, як у Празі поліцією було розігнано багатотисячну мирну демонстрацію студентів та жителів міста. Ці виступи відображали негативне ставлення чехословацького населення до монопольного становища комуністичної партії у суспільстві, адміністративно-командних методів управління, зловживаннями владою та слабких темпів демократичних перетворень.

У відповідь на репресивні заходи комуністичної влади антиурядові виступи набули масового характеру. Опозиційні сили у листопаді 1989 року утворили у Чехії та Моравії суспільний рух - Громадянський форум, який поставив собі за мету відновлення демократії в країні. У Словаччині аналогічний рух отримав назву Громадськість проти насилля. Правляча комуністична партія, завдяки спільній скоординованій діяльності опозиції, виявилася неспроможною вести політичну боротьбу з нею, а партійно-державний апарат було паралізовано. Внаслідок цього Комуністична партія Чехословаччини без гострої боротьби на протязі одного тижня втратила свою керівну роль і була відсторонена від влади, а події листопада 1989 року отримали назву "оксамитової", "ніжної" революції.

Були ліквідовані всі попередні політичні, державні та економічні структури, відновлена законодавча та виконавча влада на федеральному рівні і рівні місцевих органів влади. У червні 1990 року були проведені перші демократичні вибори до Федеральних зборів, а в листопаді 1990 року – до місцевих рад. Окрім цього, держава

отримала нову назву - *Чесько-Словацька Федеративна Республіка*.

Одночасно із вищенаведеними подіями у країні проходила правова реформа, одним із результатів якої стало повернення до ідеї створення Конституційного Суду. 27 лютого 1991 року Федеральні збори Чехословацької Федеративної (далі ЧСФР) республіки ухвалили конституційний закон "Про Конституційний Суд Чеської і Словацької Федеративної республіки" [1, s. 449-452]. Закон характеризував Конституційний Суд як судовий орган охорони конституційності. До його компетенції відповідно до ст. 2 закону входило прийняття рішень про відповідність законів Федеральних зборів, рішень Президії Федеральних зборів конституційним законам Федеральних зборів; про відповідність законів Федеральних зборів, конституційних та інших законів Чеської Національної Ради та Словацької Національної Ради міжнародним договорам про права та свободи людини і громадянина, які ратифіковані Чеською та Словацькою Федеративною республікою; про відповідність конституційних та інших законів Чеської Народної Ради і Словацької Національної Ради, рішень Президії Чеської Національної Ради та Словацької Народної Ради конституційним законам Федеральних зборів; про відповідність постанов уряду ЧСФР, нормативних актів федеральних міністерств, інших федеральних органів державної влади конституційним та іншим законам Федеральних зборів; про відповідність постанов урядів Чеської та Словацької республік, правових актів міністерств та інших органів державної влади Чеської і Словацької республік конституційним та іншим законам Федеральних зборів.

Конституційний суд мав право розглядати спори про компетенцію між органами однієї або обох республік, конституційні скарги про порушення органами держав-

ної влади основних прав та свобод людини і громадянина, а також справи про законність рішень щодо розпуску політичних партій чи рухів.

З вищенаведеного можна стверджувати, що, окрім загальних повноважень конституційних судів, Конституційний Суд ЧСФР був наділений рядом нових повноважень, характерних для федеративних органів конституційної юрисдикції, які полягали у вирішенні конфліктів, що виникають між федерацією та її суб'єктами, та між суб'єктами федерації, де його рішення були кінцевими і обов'язковими для всіх державних органів та посадових осіб, а також "захищали конституційний вертикальний поділ повноважень і гарантували права суб'єктів федерації" [2, с. 26-27]. Це повноваження випливали насамперед з того, що конфлікти компетенції досить часто трапляються в зарубіжній практиці і, як правило, виникають внаслідок такого використання федерацією своїх повноважень, які ведуть до втручання в компетенцію суб'єктів федерації, що призводить до збільшення компетенції федерації або навпаки. Так, наприклад, в Австрії, Іспанії та Італії Конституційний Суд вирішує справи про компетенцію тільки між державними органами, а в Німеччині - всі спори, які впливають із обсягу та змісту конституційних прав та обов'язків вищих федеративних органів та інших суб'єктів, повноваження яких регулюються основним законом та законами, які регламентують діяльність вищих федеративних органів [3, с. 32].

Отже, обсяг повноважень Конституційного Суду ЧСФР був широким, оскільки об'єктом його конституційного контролю виступало як федеральне законодавство, так і законодавство суб'єктів федерації, що характерно для більшості органів конституційного правосуддя федеративних держав.

Конституційний Суд складався з 12 суддів, які призначалися Президентом Республіки за згодою Федеральних зборів, Чеської та Словацької Національних рад строком на сім років так, щоб кожна республіка була представлена шістьма суддями.

Цей принцип можна зустріти і в інших державах. Так, наприклад, в Австрії частина членів Конституційного Суду призначається Президентом за поданням Федеральної Ради – палати федерального парламенту, де представлені землі, а судді Федерального Конституційного Суду ФРН обираються бундестагом і бундесратом порівну.

Суддею Конституційного Суду Чехословаччини міг бути громадянин, який мав бездоганну репутацію, право голосу, досяг 35 років і не менше 10 років займався юридичною діяльністю. Очоловав суд голова, якого разом із заступником призначав Президент з-поміж суддів Конституційного Суду.

У жовтні 1991 року Федеральні збори ЧСФР прийняли закон "Про організацію Конституційного Суду Чехословацької Федеративної Республіки та розгляд справ перед ним" [4, с. 2324-2335], який містив в собі ряд норм, що стосувалися провадження у Конституційному Суді. Так, відповідно до ст. 8 подання до Конституційного Суду могли вносити Президент ЧСФР, Федеральні збори, уряд ЧСФР, Чеська Національна Рада, Словацька Національна Рада, уряд Чеської республіки або інший центральний орган Чеської республіки, уряд Словацької республіки або інший центральний орган Словацької республіки, суд, Генеральний прокурор ЧСФР, Генеральний прокурор Словацької та Чеської республік, фізичні та юридичні особи.

Якщо розглядати Конституційний Суд ЧСФР з точки зору організаційної структури федеративних конституційних судів, де теоретики виділяють дві основні його різновидності (конституційне правосуддя здійснюється тільки федеративним конституційним судом за

відсутністю у суб'єктах федерації власних конституційних судів (Австрія, Бельгія); конституційне правосуддя здійснюється федеративним конституційним судом та конституційними судами, утвореними в суб'єктах федерації (ФРН) [5, с. 17]), то його теоретично можна віднести до другої категорії, оскільки законом "Про Конституційний Суд Чеської і Словацької Федеративної республіки" передбачалося утворення конституційних судів Чеської та Словацької Республік.

Така організація конституційного правосуддя має ряд переваг. По-перше, утворення в суб'єктах федерації власних органів конституційного правосуддя підвищує їх роль у розвитку федеративних відносин відповідно до принципів конституційного ладу. По-друге, хоча федеральний орган конституційного правосуддя і органи конституційного правосуддя в суб'єктах федерації наділені власними повноваженнями, пов'язаними з регулюванням федеративних повноважень, кожен із них на своєму рівні має власні завдання, а в цілому вони діють як партнери у вирішенні спільних завдань – забезпечення територіального верховенства федеративної конституції і на цій основі зміцнення федерації і встановлено-го у ній конституційного ладу [5, с. 32].

Так, відповідно до положень закону "Про Конституційний суд Чеської і Словацької Федеративної республіки" Словацька Національна рада 2 грудня 1992 року прийняла конституційний закон "Про Конституційний Суд Словацької Республіки" [6, с. 34-36], а на другий день 3 грудня 1992 року прийняла закон "Про організацію Конституційного Суду Словацької Республіки та розгляд справ перед ним" [7, с. 37-44].

Ст. 1 закону "Про Конституційний Суд Словацької Республіки" характеризувала Конституційний Суд як незалежний судовий орган охорони конституційності. До його повноважень відносилось: прийняття рішень про відповідність законів Словацької Національної Ради та законних рішень її Президії конституційним законам Словацької Національної Ради; відповідність постанов уряду Словацької Республіки, нормативно-правових актів міністерств та інших центральних органів державної влади Словацької Республіки конституційним та іншим законам Словацької Національної Ради; відповідність загальнообов'язкових рішень органів місцевої державної влади та органів місцевого самоврядування конституційним та іншим законам Федеральних зборів, конституційним та іншим законам Національної Ради Словацької Республіки, міжнародним договорам про людські права та свободи, які ратифіковані ЧСФР, постановам уряду ЧСФР та нормативно-правовим актам міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади словацької Республіки; прийняття рішень про конституційність розпуску політичної партії або політичного руху; конституційність та законність рішення про відмову у реєстрації політичної партії чи політичного руху; конституційність та законність виборів до Словацької Національної Ради та органів місцевого самоврядування; розгляд скарг на результати виборів до Словацької Національної Ради та органів місцевого самоврядування, скарг на незаконні рішення органів державної влади, якщо справа не відноситься до компетенції Конституційного Суду ЧСФР; розгляд спорів про компетенцію між органами Словацької Республіки, якщо законом розгляд цих спорів не віднесено до компетенції інших органів, а також тлумачення конституційний законів Словацької Республіки у спірних питаннях.

Виходячи з обсягу повноважень органу конституційного правосуддя Словацької Республіки, можна сказати, що він повинен був здійснювати значний вплив на розвиток федеративних відносин шляхом здійснення контролю за виконанням компетенційних норм, вста-

новлених конституцією та формуванням правил їх застосування.

Конституційний Суд складався з 10 суддів, які обиралися Словацькою Національною Радою строком на 7 років. Суддею Конституційного Суду міг бути громадянин, який мав право голосу, досяг 35 років, мав вищу юридичну освіту та стаж роботи 10 років у правовій сфері.

Суб'єктами звернення до Конституційного Суду відповідно до ст. 7 могли бути Федеральні Збори, Президія Словацької Національної Ради або щонайменше 1/5 депутатів Словацької Національної Ради, Уряд ЧСФР або інший центральний орган Словацької Республіки, суд, Генеральний прокурор Словацької Республіки, а також фізичні та юридичні особи.

Розгляд справ у Конституційному Суді проходив у Пленумі, до складу якого входили всі судді, та трьохчленному Сенаті, що складався із голови сенату та двох суддів.

Закон містив також положення, які регулювали правовий статус голови суду, його заступника, суддів, канцелярії суду, а також особливості провадження окремих категорій справ у суді.

Але подальший розвиток політико-правових подій призвів до того, що вищенаведені положення так і не вступили в силу. Це пояснюється тим, що демократичні перетворення у країні знову загострили проблеми міжнаціональних взаємовідносин між чехами і словаками, які в соціалістичний період приховувалися.

Так, прийняття Федеральними зборами рішення про подвійну назву держави послужило причиною проведення ряду демонстрацій у Словаччині й призвело до того, що у квітні 1990 року парламент Чехословаччини прийняв закон про розмежування компетенції між федерацією і республіками, за яким Словаччина одержала широку самостійність (крім питань оборони, зовніш-

ньої політики і валюти). Однак, частина політичних сил країни виступала за надання Словаччині повної політичної незалежності.

На початку 1991 року суспільно-політична ситуація ще більше загострилася у зв'язку з вимогою лідерів політичних організацій і рухів Моравії та Сілезії реорганізувати Чехословаччину у федерацію трьох республік: Чеської, Моравсько-Сілезької та Словацької.

У червні 1992 року відбулися загальні вибори, на яких Рух за демократичну Словаччину (РЗДС) отримала більшість голосів у Словаччині, а Громадянська демократична партія (ГДП) – на території Чехії. Пропозиція РЗДС створити конфедерацію не зустріла підтримки з боку керівництва ГДП, після чого обидві партії фактично домовилися про припинення існування федерації. Окрім того прийнята 17 липня 1992 року Декларація про суверенітет Словацької Республіки, 1 вересня 1992 року Конституція незалежної Словацької Республіки, 16 грудня 1992 року Конституція Чеської Республіки, відставка Президента та передача у жовтні Федеральними зборами більшої частини державних повноважень республікам практично визначили подальшу долю федерації. 25 листопада 1992 року Федеральні збори ЧСФР прийняли рішення про припинення чехословацької державності, а 1 січня 1993 року були утворені дві незалежні держави – Чеська та Словацька республіки [8, с. 144-155].

Таким чином, Конституційний Суд ЧСФР проіснував неповний рік (з 31.01.1992 р. по 31.12.1992 р.) і припинив свою діяльність із поділом ЧСФР. За час свого існування він розглянув більше тисячі справ, відігравши важливу роль у регулюванні федеративних відносин, був інституційним засобом забезпечення нормального функціонування федерації, а практика розгляду і прийняття рішень пізніше була запозичена новосформованими Конституційними Судиами вже незалежних Чеської та Словацької республік.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ústavný zákon "O Ústavnóm súde súdu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky" č. 91 z 27 februára 1991 // Zbierka zákonů Československej Federatívnej Republiky. – 1991. – S. 449-452.
2. Штайнбергер Г. Модели Конституционной юрисдикции. – Страсбург, 1994. – 51 с.
3. Алексеенко И.Г. Европейская модель конституционной юстиции (сравнительно-правовая ретроспектива). – Днепропетровск, 1998. – 230 с.
4. Zákon "O organizácii Ústavného súdu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a o konaní pred ním" č. 491 zo 7 novembra 1991 // Zbierka zákonů Československej Federatívnej Republiky. – 1991. – S. 2324-2335.
5. Юдин Ю.А., Шульженко Ю.Л. Конституционное правосудие в федеративном государстве (сравнительно-правовое исследование). – М., 2000. – 107 с.
6. Ústavný zákon Slovenskej národnej rady "O Ústavnóm súde Slovenskej republiky" č. 7 z 2 decembra 1991 // Zbirka zákonů ČSFR. – 1992. – S. 34-36.
7. Zákon Slovenskej Národnej rady "O organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky a o konaní pred ním" č. 8 z 3 decembra 1991 // Zbierka zákonů Československej Federatívnej Republiky. – 1992. – S. 37-44.
8. Лемак В.В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації. – Ужгород, "Ліра", 2002. – 248 с.